

Daiva SINKEVIČIŪTĖ

*Vilniaus universitetas***LIETUVIŲ DVIKAMIENIŲ VARDŲ SU PIRMUOJU DĖMENIU
vaiš- RAIDOS BRUOŽAI**

1. Tiriant asmenvardžio *Žygimantas* ir iš jo kilusių vardų raidą (Sinkevičiūtė 2007, 117–131) nustatyta, kad iškritus jungiamajam balsiui asmenvardžiai trumpėjo toliau, o sandūroje nunykus finalei pirmasis kamienas tapo dvinaris: CV- struktūros. Todėl kitai analizei pasirinkti sudėtingesnės keturnarės struktūros pirmąjį kamieną *vaiš*- turintys dvikamieniai vardai. Jie tinka tyrimams, nes yra ir asmenvardžių su varijuojančia kamieno *vaiš*- finale ar mediale.

Analizuojant, kaip kito lietuvių dvikamienių vardų su pirmuoju kamienu *vaiš*- struktūra, siekiama: 1) inventorizuoti šių dvikamienių vardų variantus su pirmuoju keturnariu kamienu, atsiradusiu pakitus *vaiš*- finalei ar medialei; 2) nustatyti dvikamienius vardus su pirmuoju trinariu kamienu, atsiradusiu pakitus pirmojo kamieno *vaiš*- finalei ar medialei; 3) aptarti priežastis, dėl kurių kito kamienas *vaiš*-. Nagrinėjami dvikamieniai vardai rinkti iš onomasitikos literatūros, IAK, publikuotų istorijos dokumentų ir LPŽ.

2. Pagal poziciją *vaiš*- gali būti pirmuoju (pvz.: avd. *Vaiš-ginas*, *Vaiš-girdas*, *Vaiš-noras*, *Vaiš-tautas*) arba antruoju (pvz.: avd. *Jó-vaiša*, *Nór-vaiša*, *Taūt-vaišas*) dvikamienių vardų dėmeniu; pasitaiko asmenvardžių su jungiamuoju balsiu, pvz.: *Vaiš-i-butas*, *Vaiš-i-gaila*. Taip pat yra kamieno *vaiš*- trumpinių, praplėstų ir priesagomis, pvz.: avd. *Vaiš-as*, *Vaiš-k-únas*¹. Asmenvardžių kamienas *vaiš*- siejamas su lie. *váišės*, *váišinti* (Būga 1958, 223; Zinkevičius 1977, 213), taip pat su la. *viesis* (Jurkėnas 1964, 59), lie. *viēšės*, *viēšėti* (Saly 1983, 282; Skardžius 1998, 669; LPŽ II 1137; LVKŽ 359).

Manytina, kad *vaiš*- nepriklauso naujesiems kamienams, susiformavusiems pakitus pirmojo kamieno finalei dėl pozicijos ar atsiradusiems dėl kontrakcijos, nes šis kamienas fiksuotas skirtingų struktūrinių tipų dvikamieniuose varduose, įsitvirtinęs trumpinių sistemoje ir sutampa su pamatinių žodžių šaknimis².

¹ Visi čia teikiami asmenvardžiai yra rinkti iš mokslo darbų ir IAK.

² Vardai su pirmuoju kamienu *vaikš*- (plg. avd. *Vaikš-noras*) turi įspraustinį pirmojo kamieno *-k-*, fiksuotą lie. *šėrkšnas*, *vinkšna* ir kt. Tai irgi rodo, kad įspraudas gali būti nesenas.

Dvikamieniai vardai su pirmaisiais kamienais *vieš-*, *viš-* nėra dažni (pvz.: avd. *Viēš-tartas*, *Viēš-tautas*, *Viš-kintas*, *Viš-tartas*), nors su kamieno *vaiš-* vardais jie priklauso tam pačiam *vaiš-*, *vieš-*, *viš-* šaknies lizdui.

3. Inventorizavus keturnario kamieno *vaiš-* lietuvių asmenvardžius rasta ir aiškių, ir problemiškų vardų variantų. Aiškūs yra atvejai, kai dvikamienių vardų pirmasis kamienas prieš skardųjį antrojo kamieno priebalsį yra užrašomas su *vaiž-*, plg. *Vaiž-gėla* < **Vaiš-gėla* (LPŽ II 1143)³.

Iš dvikamienių vardų su *vaiž-* (plg. *Catharina Wayzbuticia* 1690 IAK, *Ester Wayzgalaycia* 1698 IAK, *Casimirus Wayzgielis* 1670 IAK, *Joannis Wayzgill* 1657 IAK, pvd. *Vaižgėla*, *Vaižgirdas*, *Vaižgirta* ir kt.) matyti, kad visus šiuos asmenvardžius sieja skardi antrojo kamieno inicialė. Dėl jos iš pozicinio kamieno *vaiž-* nelietuviškai rašytuose tekstuose atsirado variantas *vaiž-*⁴, nes dokumentuose nebuvo skiriamos grafemos <z> ir <ž> (žr. Zinkevičius 1977, 100; Maciejauskienė 1991, 133; Palionis 2003, 28, ir kt.). Palionis (2003, 27) taip pat akcentuoja, kad grafema <z> ar jos variantu <ž> buvo žymimas garsas [ž], todėl kamienas <vaiž-> vietoj <vaiš-> čia greičiausiai motyvuotas rašybos.

Problemiškesnis autentiškumo atžvilgiu atrodo kamienas *vais-*⁵. LPŽ II 1136 autoriai jį kildina iš *vaiš-*, nors priežasčių, dėl kurių pakito finalė, neaiškina. Zinkevičius (1977, 213) *vais-* atsargiai laiko savarankišku kamieniu, sieja su lie. *vāisius*, bet neneigia, kad kamienas galėjo pakisti ir iš *vaiš-*.

Istorijos šaltiniuose minimi asmenvardžiai su *vais-*⁶ (plg. *Ian Waysnor* 1767 IAK, *Blasius Wayswidis* 1691–1719 IAK, *Staniulis Waiswilowicz* 1600, žr. Jablonskis 1934, 535, ir kt.) turi tuos pačius antruosius kamienus kaip ir vardai su *vaiš-*, iš kurių dažniausi – *nor-*, *vyd-*, *vil-*. Todėl atrodo, kad kamienas *vais-* taip pat greičiausiai išplito iš nelietuviškai rašytų šaltinių, kuriuose onimų <s> gali būti teikiamas vietoj <š> – taip teigia Zinkevičius (1977,

³ Jurkėno (1966, 63) minimas avd. *Войж-у-гайло* su jungiamuoju balsiu *lyg* ir turėtų paneigti kamieno *vaiž-* nesavarankiškumą, tačiau šis asmenvardis yra arba vėlesnis perdirbinys iš avd. **Vaiž-gaila*, arba hiperkorekcijos atvejis.

⁴ LPŽ (II 1143) autoriams kamieno *vaiž-* kilmė nėra aiški, tačiau jie mano, kad *vaiž-* galėjo atsirasti iš *vais-* ar *vaiš-*.

⁵ Dar plg. pvd. *Vaisvilà*, vv. *Vaišgėliškis* vs. Ukm, *Vaistāriškiai* k. Kn (ATSŽ 332). Dalis šio kamieno vardų gali būti susiję ir su kamieno *vis-* asmenvardžių lizdu.

⁶ Kai kurie vardai su *vais-* (ypač tie, kurie turi kitokius antruosius kamienus nei vardai su pirmuoju kamieniu *vaiš-*) gali būti susiję ir su kamieno *vis-* asmenvardžių lizdu (?).

100); Maciejauskienė (1991, 133); Palionis (2003, 28); Ragauskaitė (2005, 61) ir kt.⁷

Dokumentuose dar galima rasti vardų su *voiš-*, plg. *Dawidis Woysznar* 1661 IAK, *Люборць Воишторович* 1542 IAK, *Андрей Воишвидовичъ* 1528 IAK, *Mathias Woyszwil* 1650 IAK, *Воиштовтова* (Maciejauskienė 1991, 23) ir kt. Taip pat pasitaiko dvikamienių asmenvardžių su *voiz-*, plg. *Jurgis Woyzbutonis* 1624 IAK, *Szczepan Woyzgilowicz* 1561 IAK, *Samuel Woyzgint* 1700 IAK, *Valenti Woyzgirdaytis* 1648 IAK, *Casimiras Woyzgirt* 1703 IAK, *Barbara Woyzgontowa* 1699 IAK, *Woyzgiello, woyzgiello* (Ramonienė 1987, 129) ir kt. Dar yra vardų, užrašytų su *voiš-*, plg. *Варвара Войжгяло* 1882 IAK, *Casimirus Woyzgint* 1698 IAK, *Samuel Woyzgunt* 1698 IAK, *Юри Воижкинтович* 1537 IAK ir kt. Asmenvardžiai *Casimirus Woyzgint* 1706 IAK, *Mykolay Woifwidait* 1554 IAK, *Walenty Woiswil* 1637 IAK, le. pvd. *Woysbor*, Smoczyński (2001, 464) siejama su lie. *Vaiš-baras*⁸, pirmojo kamieno pozicijoje turi *vois-*. Neginčijamai aišku, kad dvikamieniai vardai su *voiš-*, *voiz-*, *voiš-* ir *vois-* paplito iš nelietuvių kalba rašytų dokumentų, nes čia vietoj <ai> rašytas <oi>; dėl to žr. Zinkevičius 1977, 98; Maciejauskienė 1991, 172; Palionis 2003, 31, ir kt.

Šaltiniuose yra retų asmenvardžių, užrašytų su pirmojo kamieno variantu *veiš-*, plg. *Stanislaw Weysznar* 1782 IAK, *Catharina Weysztarowna* 1674 IAK ir kt. Dar rečiau yra vardų su *veis-*, plg. *Ambrosius Weysgirdis* 1689 IAK, *Elisabeth Weisnerowna* 1624 IAK ir kt. Asmenvardžiai su *veiš-*, *veis-* turi tuos pačius antruosius kamienus kaip vardai su *vaiš-* (ir ši kamieną turinčių asmenvardžių variantai). Todėl šių vardų kamienų *veiš-*, *veis-* taip pat galima nelaikyti autentiškais, o jų <ei> – aiškinti rašyba: Zinkevičius (1977, 98) teigia, kad sulenkintuose vietų varduose <ej> kartais yra vietoj <ai>, pvz., *Bejsagola* < *Baisógala*, *Mejszagola* < *Máišiagala* šalia *Giedrojcie* < *Giedraičiai*, *Wojnuta* < *Vainùtas*, nors tokio dvejojumo priežastis neaiški.

Taigi dvikamieniai vardai su *vaiž-*, *vaiž-* ir *vais-* yra vėlesni, išplitę asmenvardžius ėmus užrašinėti į dokumentus, o vardai su *voiš-*, *voiz-*, *voiš-* ir *vois-* yra šių asmenvardžių variantai. Taip pat vėlesni yra ir vardai su *veiš-*, *veis-*, kurių daugelis greičiausiai atsirado dėl rašybos.

⁷ Atrodo, kad tarp *vais-* turinčių vardų yra tik vienas asmenvardis su antruoju kamieniu *gil-*, plg. *Iakob Waysgillo* 1816 IAK. Gal tai nedėsningas užrašymas vietoj pozicinio kamieno *vaiž-* (?).

⁸ Dar plg. lie. pvd. *Voišvilà*, *Voižgela* ir kt. (žr. LPŽ II 1248t.).

4. Nustačius, kad dvikamieniai vardai su pirmuoju trinariu kamienu žygkito į vardus su žy- (Sinkevičiūtė 2007, 117–131), buvo tirta, ar taip netrumpėjo ir vardai su keturnariu kamienu *vaiš-*. Todėl pirmuosius kamienus *vai-* (*voi-*, *vei-*) turintys asmenvardžiai buvo palyginti su pirmąjį kamieną *vaiš-* turinčiais dvikamieniais vardais ir jų variantais⁹.

Struktūrinė analizė parodė, kad dvikamieniai vardai su *vai-* turi tokių pačių antrųjų kamienų, kurie yra varduose su *vaiš-* ir jų variantuose. Vardus su *vai-* galima gretinti su *vaiš-* vardais, turinčiais tokius antruosius kamienus: *bar-* (plg. *Gregorius Wayboris* 1620 IAK ir *Vaišbaras*; Smoczyński 2001, 464), *but-* (plg. *Paulus Waybut* 1676 IAK ir *Catharina Wayzbuticia* 1690 IAK), *gail-* (plg. *Waigail*; Būga 1958, 246; ir *Vaižigaila*; Jurkėnas 1966, 63); *gėl-*, *gel-* (?) (plg. *Casper Woygiata* 1694 IAK, *Iacobas Woygiata* 1694 IAK ir pvd. *Vaižgėla*, *Casimirus Wayzgielis* 1670 IAK), *gin-* (plg. *Wincenty Wayginis* 1836 IAK ir *Vaišginas*; Leskien 1909, 349; Salys 1983, 282; LVKŽ 359), *nor-* (plg. *Jan Waynor* 1755 IAK, *Мукутис Войнарайтис* 1537 IAK ir pvd. *Vaišnoras*), *vyd-* (plg. *Waywidis*; Maciejauskienė 1993, 93; ir *Vaišvydas*; Salys 1983, 282; LVKŽ 360); *vil-* (plg. *Grig Woŷwylaitis* 1619 IAK ir pvd. *Vaišvilas*).

Kai kurie šių asmenvardžių sutampa ir areališkai. Daugiausia jų yra šiaurės žemaičių plote, plg. kretingiškių pvd. *Vai-nóra* Grg ir *Vaiš-noras* Grg, pvd. *Vai-nōrius* Kl ir *Vaiš-noras* Kl, *Michaele Waysz-nor* 1805 Kl IAK; pvd. *Vai-nóra* Krtn, *Vai-nóras* Krtn ir *Vaiš-noras* Krtn; pvd. *Vai-nōrius* Pln ir *Vaiš-noras* Pln; pvd. *Vai-nōrius* Rt ir *Vaiš-noras* Rt, *Jerzy Waysz-nor* 1984 Rt IAK; pvd. *Vai-norius* Vvr ir *Vaiš-noras* Vvr; telšiškių pvd. *Vai-noris* Pp ir *Vaiš-norius* Pp; pvd. *Vai-noras* Sd ir *Vaiš-noras* Sd, *Piotr Ways-nor* 1816 Sd IAK; pvd. *Vai-nōrius* Tl ir *Vaiš-norius* Tl.

Pietų žemaičių areale tokių asmenvardžių yra taip pat užfiksuota, plg. varniškių pvd. *Vai-noras* Krš ir *Vaiš-noras* Krš, pvd. *Vai-nōris* Tv ir *Maciey Waysz-nor* Tv (Maciejauskienė 1993a, 102), pvd. *Vai-nōrius* Varn ir *Vaiš-norius* Varn; raseiniškių *Josephus Way-nar* 1665 Krž IAK ir *Samuelis Waysz-nar* 1657 Krž IAK, *Dawidus Woysz-nar* 1661 Krž IAK.

Kitų tarmių arealuose sutampančių asmenvardžių su *vai-* ir *vai(C)-* pasitaiko rečiau. Jų yra: 1) vakarų žemaičių areale, plg. pvd. *Vai-noras* Klp, *Vai-noris* Klp ir *Vaiš-noras*, *Vaiš-nóras* Klp; 2) vakarų aukštaičių areale, plg. šiauliškių *Paulus Way-but* 1676 Grz IAK ir *Catharina Wayz-buticia* 1690 Grz

⁹ Vardai su *voi-*, *vei-*, kaip ir su *voiC-*, *veiC-*, laikomi antriniais, atsiradusiais užrašant asmenvardžius dokumentuose.

IAK, *Joannes Wey-noras* 1771 Jnš IAK ir *Georgius Wayfz-nors* 1765 Jnš IAK, pvd. *Vaiš-noris* Jnš, *Grig Woj-wyłaitis* 1619 Jnš IAK ir pvd. *Vaiš-vilà* Jnš, *Joannes Waysz-wyłas* 1756 Jnš IAK; kauniškių pvd. *Vai-noras* Kn, *Vai-noris* Kn, *Vai-norisis* Kn ir *Vaiš-nora* Kn, *Vaiš-noras* Kn; 3) pietų aukštaičių areale, plg. pvd. *Vai-narāvičius* Švn ir *Vaikš-nōris* Švn; 4) rytų aukštaičių areale, plg. vilniškių *Catharina Wai-naricia* 1640 Švnč IAK ir pvd. *Vaiš-noras* Švnč; uteniškių *Way-widis* Krns (Maciejauskienė 1993, 93) ir *Waysz-widis* Krns (Maciejauskienė 1993, 44), *Blasius Ways-widis* 1691–1719 Krns IAK.

Šie asmenvardžiai remia mintį, kad dvikamienių vardų keturnaris kamienas *vaiš-* kito į *vai-*: sandūroje nyko pirmojo kamieno finalė. Taip kito kamieno *vaiš-* vardai, dažniausiai turintys antrąjį kamieną *nor-*, rečiau – *but-*, *vyd-*, *vil-*. Pokyčių, supaprastinusių sandūroje susidariusį priebalsių junginį, dvikamieniuose varduose vyko todėl, kad tarp jų kamienų nebuvo reikšminio ryšio (dar žr. Sinkevičiūtė 2007, 125).

Dvikamienių vardų struktūros pokytis buvo intensyvus šiaurės ir pietų žemaičių arealuose. Kitų plotų vardai rodo, kad reiškinys nebuvo lokalus, o būdingas visai Lietuvai. Kita vertus, dalis lietuvių dvikamienių vardų su *vai-* galėjo atsirasti ir iš kitokių pirmuosius kamienus (pvz., *vaid-*, *vain-*) turinčių dvikamienių vardų: greičiausiai nyko ir šių pirmųjų kamienų finalė¹⁰.

Iškėlus mintį, kad dvikamieniai vardai su *vai-* atsirado struktūriškai trumpėjant kamieno *vai(C)-* vardams, galima diskutuoti su vardyno tyrėjais, manančiais, kad dvikamienių vardų kamienas *vai-* atsirado iš lie. *vajóti* ‘gainioti’ (Salys 1983, 282; LPŽ II 1132; LVKŽ 357) ar yra susijęs su lie. *vajỹs* ‘žygūnas’ (LVKŽ 357). Be formalaus sutapimo dvikamienių vardų kamienas *vai-* su minėtais žodžiais neturi nieko bendro, nes šio kamieno asmenvardžių atsirado trumpėjant dvikamieniams vardams su *vaiC-*. Trautmanno (1925, 154) minimi avd. *Woi-gecz* ir *Wayn-e-gede* (plg. pr. avd. su *vai-* *Way-gail*, *Woy-mir* ir kt.) gali rodyti, kad sandūroje greičiausiai paprastėjo ir vakarų baltų dvikamieniai vardai¹¹.

¹⁰ Matyti, kad ne visi pirmojo kamieno *vaiš-* vardai (plg. vardus su antraisiais kamienais *bar-*, *gail-*, *gėl-*, *gel-* (?), *gin-*) turi atitikmenų su *vai-* tose pačiose vietovėse. Tai galima aiškinti ir duomenų trūkumu (daugelis Lietuvos istorinių asmenvardžių nesurinkta ir nepaviešinta). Taip pat galima spėti, kad ne visų kamienų vardai sandūroje galėjo paprastėti.

¹¹ Pr. avd. *Prey-woy* (žr. Trautmann 1925, 154) leistų manyti, kad atsiradęs kamienas *vai-* galėjo būti suvoktas kaip savarankiškas ir sudarant naujus vardus tapo antruoju naujų dvikamienių vardų kamieniu. Kita vertus, šis asmenvardis gali būti ir atsitiktinio užrašymo rezultatas.

5. Lietuvių vardyne yra dvikamienių asmenvardžių su pirmuoju kamieniu *vos-*, plg. avd. *Vos-gáila*, *Vos-géla*, *Vós-ginas*, *Vós-girdas* ir kt. Tyrėjai teigia, kad kamieno *vos-* kilmė neaiški (žr. Salys 1983, 284; LPŽ II 1255). Zinkevičius (2005, 47) yra iškėlęs mintį, kad kamienas *vos-* gali būti krikštavardinės kilmės, atsiradęs iš rytų slavų *Васъ* ← *Василий* ‘Vosylus’; pritarimą šiai nuomonei žr. Sinkevičiūtė 2006, 142.

Daugiau panagrinėjus dvikamienius vardus matyti, kad asmenvardžiai su pirmuoju kamieniu *vos-* šaltiniuose yra dažni; taip pat pasitaiko ir vardų su *voz-*, *voš-*, *vož-*, *vas-*, *vaz-*, *vaš-* ir *važ-*. Tiriant pastebėta, kad daugelis vardų su *voz-*, *voš-*, *vož-*, *vas-*, *vaz-*, *vaš-* ir *važ-* turi tuos pačius antruosius kamienus kaip ir vardai su *vos-*, plg. asmenvardžius su kamienais *but-*: *Vosbutas* (Salys 1983, 13) ir *Wozbutt* (Ramonienė 1987, 131), *Staniflaus Wofzbutt* 1755 IAK, *Thadeus Wasbutt* 1624 IAK, *Феликсъ Вазбутъ* 1882 IAK; *gail-*: pvd. *Vosgáila* ir *Возгайлы* (Maciejauskienė 1991, 21), *Вазгайлы* (Maciejauskienė 1975, 149); *gėl-*, *gel-(?)*: *Vosgéla* (Salys 1983, 284) ir *Wozgielewicz* (Maciejauskienė 1991, 87), *Petrus Wafzgielis* 1729–1771 IAK, *Maciey Wažgialis* 1795 IAK, *Petrus Wazgelis* 1729–1771 IAK; *gin-*: *Vósginas* (Salys 1983, 274) ir *Возгинович* (Jurkėnas 1966, 68), *Вазгинович* (Maciejauskienė 1991, 217), *Вожъкгиновичъ* (Jurkėnas 1966, 88); *gird-*: pvd. *Vósgirdas* ir *Wozgird* (Ramonienė 1987, 131), *Wasgird* 1690 IAK, *Вазгирд* (Maciejauskienė 1991, 34); *vyd-*, *vid-(?)*: *Jurgis Wofwidaitis* 1551–1555 IAK ir *Mathias Waszwidis* 1679–1693 IAK; *vil-*: *Samuel Woswilo* 1701 IAK ir *Iannes Wofzwilo* 1764–1786 IAK.

Šaltiniuose yra asmenvardžių su antraisiais kamienais *gil-*, *gint-*, *gir-*, užrašytų tik su <vaz->¹², <voz->, <vož->¹³, pvz.: *Wazgilewicz* (Maciejauskienė 1993, 46), *Вазгинтович* (Maciejauskienė 1997, 116), *Wozgilty* (Maciejauskienė 1999, 115), *Barbara Wozgintowa* 1700 IAK, *Вожкгыры* (Maciejauskienė 1991, 64). Šių vardų pirmojo kamieno finalė <z>, dokumentuose rašyta ir <ž>, atsirado dėl pozicijos prieš skardžiąją kito kamieno inicialę¹⁴, todėl jų pirmuosius kamienus galima aiškinti kaip grafinius kamieno *vos-* variantus.

Sutampantys dvikamienių vardų antrieji kamienai skatina manyti, kad asmenvardžiai su *voz-*, *voš-*, *vož-*, *vas-*, *vaz-*, *vaš-* ir *važ-* gali būti atsiradę iš

¹² Dėl kamieno *vaz-*, teikiamo su <a> vietoj <o>, žr. anksčiau.

¹³ Dėl kamieno *vož-*, teikiamo su <ž> vietoj <z>, žr. anksčiau.

¹⁴ Dokumentuose fiksuotas *Wasgal* (Maciejauskienė 1991, 21) su *vas-* greičiausiai yra hiperkorekcija.

kamieno *vos-* vardų. Kamieno *vos-* variantų atsidaro dėl jo pozicijos prieš skardųjį antrojo kamieno priebalsį; taip pat dėl [s] ir [š], [z] ir [ž], [a] ir [o] varijavimo nelietuvių kalba rašytuose dokumentuose (dėl to žr. anksčiau).

6. Tarp dvikamienių vardų, kurie turi įprastai tyrėjų atstatomus kamienus *vos-* ir *vaiš-*, yra panašumų. Pirma, vienodai varijuoja abiejų kamienų finalė, kuri realizuojama <z>, <ž>, <s> ir <š>. Antra, varijuoja abiejų kamienų medialė: vietoj <ai> yra užrašyta ir <oi>, vietoj <o> – ir <a>. Trečia, vardai su *vaiš-* ir *vos-* turi tuos pačius antruosius kamienus *but-*, *gail-*, *gal-*, *gėl-* (*gel-*?), *gil-*, *gin-*, *gint-*, *gird-*, *nor-*, *tar-*, *tart-*, *taut-*, *vyd-*, *vil-*¹⁵.

Dvikamieniai vardai su *vaiš-* ir *vos-* turi ir skirtumų. Pirma, skiriasi medialės narių skaičiumi. Antra, *vaiš-* gali būti pirmojo ir antrojo dėmens pozicijose, o *vos-* – tik pirmojo. Trečia, tik vardai su *vaiš-* turi antruosius kamienus *bar-*, *gant-*, *girt-*, *kint-*, *mant-*, *vilk-*, *vilt-*, *vir-*, pvz.: *Woysbor* (Smoczyński 2001, 464), *Barbara Woyzgotowa* 1699 IAK, *Casimiras Woyzgirt* 1703 IAK, *Юри Воужкинтович* 1537 IAK, *Vaišmantas* (Zinkevičius 1977, 213), *Vaišstartas* (Salys 1983, 280), *Vaišvilkas* (Salys 1983, 282), *Vaišviltas* (Salys 1983, 282), *Vaišviras* (Salys 1983, 282)¹⁶. Tik vardai su *vos-* turi antruosius kamienus *gir-*, *kant-*, *mint-*, pvz.: *Воужкгуру* (Maciejauskienė 1991, 64), *Восконтович* (Jurkėnas 1966, 108), *Восминтайтис* (Maciejauskienė 1997, 117).

¹⁵ Dar plg. dėl *but-*: *Jurgis Woyzbutonis* 1624 IAK ir *Wozbutt* (Ramonienė 1987, 131); dėl *gal-*: *Ester Wayzgalaycia* 1698 IAK ir *Wasgal* (Maciejauskienė 1991, 21); dėl *gail-*: *Vaižigaila* (Jurkėnas 1966, 63) ir *Вазкайлу* (Maciejauskienė 1975, 149); dėl *gėl-* (*gel-*?): *Casimirus Wayzgielis* 1670 IAK ir *Petrus Wafzgielis* 1729–1771 IAK; dėl *gil-*: *Szczepan Woyzgilowicz* 1561 IAK ir *Wozgilly* (Maciejauskienė 1999, 115); dėl *gin-*: *Vaišginas* (Salys 1983, 282) ir *Вазкинович* (Maciejauskienė 1991, 217); dėl *gint-*: *Samuel Woyzgint* 1700 IAK ir *Barbara Wozgintowa* 1700 IAK); dėl *gird-*: *Valenti Woyzgirdaytis* 1648 IAK ir *Wozgird* (Ramonienė 1987, 131); dėl *nor-*: *Dawidis Woyzsnar* 1661 IAK ir *Matis Wosnarowicz* 1600 (Jablonskis 1934, 536), dėl *tar-*: pvd. *Vaištaras* ir *Vaštarys*, dėl *tart-*: *Vaišstartas* (Salys 1983, 280) ir *Wasztarticia* (Ramonienė 1985, 60); dėl *taut-*: *Боўштумовтова* (Maciejauskienė 1991, 23) ir *Wostoltowicz* (Būga 1958, 259); dėl *vyd-*: *Blasius Wayswidis* 1691–1719 IAK ir *Mathias Waszwidis* 1679–693 IAK); dėl *vil-*: *Mathias Woyzswill* 1650 IAK ir *Iannes Wofzwilo* 1764–1786 IAK. Beje, pvd. *Vaštarys*, *Vašteris*, *Vošteris*, *Vošterys* gali būti kildinamos iš dvikamienio asmenvardžio *Vaiš-taras*, kurio pirmasis kamienas buvo monoftongizuotas, o antrasis – patyręs daug pokyčių, nors LPŽ autoriams šių pavardžių kilmė atrodo neaiški (žr. LPŽ II 1256).

¹⁶ Čia nesiiimta spręsti, kiek visi minėti asmenvardžiai yra autentiški, tačiau abejonių dėl to yra.

Iš to aišku, kad vardai su *vaiš-* yra variantiškesni, jų antrieji kamienai – įvairesni. Vardai su *vos-*, turintys antruosius kamienus *gir-*, *kant-* ir *mint-* (kurių neturi vardai su *vaiš-*), yra reti, – pavyko rasti užrašytą ar minimą tik po vieną asmenvardį su šiais kamienais.

Antroponimikos literatūroje buvo kelta mintis, kad kamienas *vos-* yra susijęs su *vaiš-*. Leskienas (1909, 325–352), teikiantis dvikamienius asmenvardžius pagal kamienus, šalia vardų su *vaiš-*, kartu mini ir dvikamienių vardų su *voz-*, *vož-*, o atskiro kamieno *vos-* neskiria¹⁷. Būga (1958, 249)¹⁸ pripažįsta kamieną *vos-*, tačiau neatmeta galimybės, kad *vaz-*, *vaš-* yra atsiradę iš *vaiš-* žemaičiuose¹⁹. Smoczyński (2001, 464), remdamasis Leskienu, mano, kad le. pvd. *Wazgird* gali būti siejama ir su avd. *Vaišgirdas*, ir su avd. *Vósgirdas*. Jurkėnas (1966, 67) avd. *Вожггинувичь* teikia šalia vv. *Войжжггнтшиука*. LPŽ (II 1171, 1173) autoriai rašo, kad kamienas *vaš-* (plg. lie. pvd. *Vašgila*, *Vašvila*) greičiausiai yra atsiradęs iš *vaiš-*²⁰. Remiantis šiomis tyrėjų mintimis galima kelti hipotezę, kad *vos-* ir jo variantus turintys dvikamieniai vardai galėjo atsirasti iš kamieno *vaiš-* vardų.

Iš asmenvardžių su kamieniu *vos-* paplitimo matyti, kad daugiausia jų yra pietų žemaičių areale, plg. varniškių pvd. *Vosgirdas* Kltn, *Vózbutas* Krš, *Vózgirdas* Kv, Lkv, Tv, *Vózgirdas* Užv, Varn; avd. *Возкзурдайтис* 1537 Pajūris IAK, *Вазкзурдович* 1537 Šiauduva IAK, *Возкгилайтис* 1537 Tv IAK, *Wozgird Šauk* (Ramonienė 1987, 131) ir kt.; raseiniškių pvd. *Vózbutas* Šauk, *Vózgirdas* Krž, Šauk; avd. *Возбытайтис* 1537 Dirvėnai IAK, *Wosgird* 1690 Karšuva IAK ir kt. Asmenvardžių su *vos-* yra ir šiaurės žemaičių areale, plg. telšiškių pvd. *Vózbutas* Akm, Pp, Tl, *Vózgirdas* Lk, Rdn, Tl, Trš, *Vózgirtas* Vks; avd. *Воишвилловичь* 1529 Medingėnai IAK, *Вазкгинувич* 1528 Tl IAK, *Вазбутъ* 1882 Žd IAK ir kt.; kretingiškių pvd. *Vózgirdas* Plng. Asmenvardžių su *vos-* užfiksuota ir vakarų aukštaičių areale, plg. šiauliškių pvd. *Vašgilà* Jsv, *Vazgirdas* Grz, *Važgela* Vnd, *Vózbutas* Grz, Jnš, Žg, *Vózgirdas* Šl; avd. *Wazgirdowna*

¹⁷ Leskienas (1909, 349) vv. „*Vozbuty* S für *Vojžbuty*, *Vozbutaĩ* Juszk“ sieja su avd. *Vaiszbutas*; vv. *Vojšgintiška*, *Vožginty* S – su avd. *Vaiszgintis*; vv. *Vojzgird-lovki*, *Vozgirdy*, *Vazgirdy* S, *Wazgird* H. Dod. – su avd. *Vaiszgirdas*.

¹⁸ Jis mano, kad vv. *Войз-кге-лиуку* им. AktLie XXXII 89 *Boĩz-* yra atsiradęs iš *Vóz-* [ž] žymi minkštąjį [z] dėl epentezės.

¹⁹ Būga (1958, 235) rašo, kad *Waze-buth von Rossieyn* 1409 Cod. Vit. 186 yra atsiradęs iš žem. *Vā(i)ši-butās*, jei, žinoma, ne iš *Vosi-butās*: *Vos-butāĩ* Butkiškio par., herre *Waszagal* 1448–65 Napiersky 202 atsirado iš žem. *Vā(i)ša-gā(i)la*, jei ne iš *Vis-gaila*.

²⁰ Zinkevičius (2005, 46) mano, kad avd. *Vaš-gilà* pirmasis kamienas *vaš-* yra kilęs iš avd. *Vāškas* ← *Ivōnas* „Jonas“.

1701 Dt IAK, *Wofzbutt* 1755 Grz IAK, *Wozbutt* Škn (Ramonienė 1987, 131) ir kt.; kauniškių pvd. *Vastautas* Kn, *Vašvila* Kn, *Važgėla* Kn, *Vozgela* Kn, *Vožgialas* Kn; avd. *Wasgirdowa* 1741 Skaruliai IAK, *Возгелович* 1528 Vl IAK ir kt. Vardų su *vos-* pasitaiko rytų (plg. pvd. *Vazgelevičius* Ant, Smal, avd. *Wofzwilo* 1764–1786 Užp IAK, *Waszwidis* 1679–1693 Krns IAK, *Wazgailowicz* Ob, žr. Būga 1958, 247, ir kt.) ir pietų aukštaičių (plg. avd. *Woswilo* 1701 Nočia IAK) plotuose.

Šie dvikamieniai vardai su *vos-* sudaro vientisą plotą, centruojasi žemaičiuose ir vakarų aukštaičių šiauliškių arealo vakarinėje dalyje. Teritorija sutampa su dvikamienių vardų, turinčių pirmąjį kamieną *vaiš-*, pagrindiniu arealu. Tai remia hipotezę, kad kamieno *vos-* vardai galėjo atsirasti ir iš asmenvardžių su pirmuoju kamieniu *vaiš-*.

Palyginus asmenvardžius matyti, kad tose pačiose vietovėse, kur yra kamieno *vaiš-* ir *vos-* vardų, pasitaiko ir asmenvardžių su tokiu pačiu antruoju kamieniu, plg. pvd. *Vašvila* Kn ir *Vaišvila* Kn; pvd. *Važgėla* Kn, *Važgialovas* Kn, *Vozgela* Kn, *Važgėla* Kn, *Vožgialas* Kn ir *Vaižgėla* Kn; pvd. *Vāzgirdas* Grz ir avd. *Woyzgirdytis* 1648 Grz IAK; pvd. *Vózbutas* Grz, avd. *Wasbutt* 1624 Grz IAK ir avd. *Wayzbuticia* 1690 Grz IAK; avd. *Wofzwilo* 1764–1786 Užp IAK ir avd. *Woyszwyłło* Užp 1764–1768 IAK. Šie asmenvardžiai taip pat remia mintį, kad vardai su *vos-* atsirado iš vardų su *vaiš-*.

Priėmus minėtą hipotezę ir mąstant apie priežastis, kaip iš asmenvardžių su pirmuoju kamieniu *vaiš-* atsirado vardų su *vos-*, galima įtarti, kad pastarieji vardai yra nauji, atėję iš nelietuvių kalba rašytų dokumentų. Pasitaiko ir daugiau atvejų, nustatytų Zinkevičiaus (1977, 98), kai rašte vietoj <ai> rašoma <o>: avd. *Žygoc* < *Žygaitis*, vv. *Koszgedary* < *Kaišiadórys*, taip pat dokumentuose varijuojantį avd. *Doilydy* ir *Dolidy*.

Kita vertus, asmenvardžių su *vos-* koncentracija žemaičių areale ir šiauliškių ploto vakarinėje dalyje greičiausiai patvirtina Būgos mintį, kad trinariai kamieniai, kurių <a> rašte versta ir <o>, dalyje žemaičių, ypač šiaurės, asmenvardžių atsirado monoftongizavus dvibalsį [ai]²¹. Apie šio dvibalsio monoftongizaciją žr. Zinkevičius 1966, 90t.; Jasiūnaitė 1993, 53tt.²²

²¹ Asmenvardžių su *veš-* ir jo variantais taip pat gali būti atsiradę monoftongizuojant *veiš-*, tačiau tokių atvejų, kad vardai su kamienais *veš-* ir *vieš-* turėtų vienodus antruosius kamienus, aptikti nepavyko.

²² Jasiūnaitė (1993, 53) teigia, kad Endriejavo, Judrėnų, Veiviržėnų, Vėžaičių šnektose avd. *Nárvaišas*, *Vainius*, *Vaišvilas*, *Vaitkus* ir kt. dvibalsis [ai] visuotinai yra monoftongizuojamas.

Taigi kamieno *vos-* vardai greičiausiai atsirado svetimomis kalbomis rašytuose dokumentuose iš dvikamienių vardų su pirmuoju dėmeniu *vaiš-*. Vardų su *vos-* koncentracija žemaičių areale patvirtina, kad monoftongizavimą rašte galėjo remti ir palaikyti žemaičių tarmė: vardai buvo užrašomi taip, kaip jie buvo tariami.

7. Išvados.

1. Dvikamieniai asmenvardžiai su pirmuoju kamieniu *vaiš-* turi variantų: yra vardų su pirmaisiais kamienais *vais-*, *vaiz-*, *vaiž-*, *vois-*, *voiš-*, *voiz-*, *voiž-*, *veiš-*, *veis-*. Šių kamienų vardų atsirado pakitus kamieno *vaiš-* finalei ar medialei dėl rašybos ar pozicijos.

2. Iš dvikamienių asmenvardžių su pirmuoju kamieniu *vaiš-* ir jų variantų paprastėjant dėmenų sandūrai atsirado asmenvardžių su pirmuoju trinarium kamieniu *vai-* (*voi-*). Šis procesas vyko visuose Lietuvos arealuose, bet ypač būdingas buvo žemaičiams. Labiausiai jis apėmė dvikamienius vardus su antruoju kamieniu *nor-*, rečiau – su *but-*, *vyd-*, *vil-*. Todėl *vai-* yra laikomas kamieno *vaiš-* variantu, atsiradusiu pakitus sudėtingesnės *vaiC-* struktūros kamienus turintiems dvikamieniams vardams, ir nesietinas su lie. *vajóti* ‘gairuoti’, *vajjys* ‘žygūnas’.

3. Dvikamieniai vardai su pirmuoju kamieniu *vos-* taip pat greičiausiai atsirado iš kamieno *vaiš-* dvikamienių vardų. Vardų su kamieniu *vos-* radosi dėl to, kad žemaičių plote [ai] buvo monoftongizuotas ir užrašant vardus į dokumentus [a] rašte perteikta <o>. Kituose Lietuvos arealuose vardų su *vos-* galėjo atsirasti dėl rašybos ypatybių: vietoj <ai> rašyta <o>.

COMMENTS ON THE EVOLUTION OF LITHUANIAN COMPOUND PROPER NAMES WITH *vaiš-* AS THE FIRST COMPONENT

Summary

This article investigates changes that took place while writing down the first component *vaiš-* of compound proper names in various types of documents by people with a varying knowledge of Lithuanian. The following variants of *vaiš-* are attested, due to phonetic context and incorrect adaptation in a foreign writing system: *vais-*, *vaiz-*, *vaiž-*, *vois-*, *voiš-*, *voiz-*, *voiž-*, *veiš-* and *veis-*. Stems of this type were further abbreviated, giving rise to the component *vai-* (*voi-*). This process took place in all Lithuanian-speaking areas, but was especially frequent in the Žemaitian region. It is particularly common among

compound proper names with the second component ^onor-, rarer with ^obut-, ^ovyd-, ^ovil-. The stem *vai-* is thus a variant of *vaiš-* and is not related to Lith. *vajóti, vajýs*, as it is often maintained in onomastic literature. Compound proper names with *vos-* as their first component are probably also should be linked to compound words with *vaiš-* as their first component. In the process of writing proper names that contain *vaiš-* in non-Lithuanian documents, [ai] was monophthongized and written instead with <a> or <o>. The process of monophthongization was stimulated by the dialect of the Žemaitian region as well.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

ATSŽ – *Lietuvos TSR teritorinio administracinio suskirstymo žinynas 2*, Vilnius: Mintis, 1976.

Būga Kazimieras 1958, *Rinktiniai raštai 1*, Vilnius: Valst. politinės ir mokslinės lit. I-kl.

IAK – *Istorinė asmenvardžių kartoteka*, saugoma LKI Vardyno skyriuje.

Jablonskis Konstantinas 1934, *Istorijos archyvas 1: XVI amžiaus Lietuvos inventoriai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka.

Jasiūnaitė Birutė 1993, *Šiaurės žemaičių kretingiškių pietinių šnektų ir rytų aukštaičių fonologinių sistemų lyginimas*, Daktaro disertacijos rankraštis, Vilniaus universitetas.

Jurkėnas 1964 – Юозас Юркенас, *Морфологические типы древних литовских сложных имен*, *Kalbotyra* 13, 57–65.

Jurkėnas 1966 – Юозас Юркенас, *Древние сложные имена в письменных памятниках Великого Княжества Литовского*, Daktaro disertacijos rankraštis, Vilniaus universitetas.

Leskien August 1909, *Litauische Personennamen, Indogermanische Forschungen* 26, 325–352.

LPŽ II – *Lietuvių pavardžių žodynas 2*, Vilnius: Mokslas, 1989.

LVKŽ – Kazimieras Kuzavinis, Bronys Savukynas, *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, 4 leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.

Maciejauskienė Vitalija 1975, *Lietuvių pavardžių formavimasis XVI a. II pusėje, Lietuvos TSR MA darbai*, A serija 3 (52), 143–152.

Maciejauskienė Vitalija 1991, *Lietuvių pavardžių susidarymas*, Vilnius: Mokslas.

Maciejauskienė Vitalija 1993, *Kriaunų parapijos XVII–XVIII a. asmenvardžiai, Lietuvių kalbotyros klausimai* 32 (Baltų onomastikos tyrinėjimai), 34–99.

Maciejauskienė Vitalija 1993a, *Lietuvių įvardijimas XIX a. pirmojoje pusėje, Lietuvių kalbotyros klausimai* 32 (Baltų onomastikos tyrinėjimai), 100–113.

Maciejauskienė Vitalija 1997, *Vienkamieniai lietuviškos kilmės vardai XVI amžiuje, Darbai ir dienos* 4 (13), 112–134.

Maciejauskienė Vitalija 1999, *Moterų įvardijimas XIX a. istorijos šaltiniuose, Acta Linguistica Lithuanica* 41, 108–144.

Palionis Jonas 2003, *XVII a. Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Ragauskaitė Alma 2005, *XVI-XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ramonienė Meilutė 1985, Vakarų ir Vidurio Lietuvos moterų antroponimai XVIII a. pabaigoje, *Kalbotyra* 36(1), 54–62.

Ramonienė 1987 – Мяйлуते Рамонене, *Литовские фамилии конца XVIII в.*, Daktaro disertacijos rankraštis, Vilniaus universitetas.

Salys Antanas 1983, *Rinktiniai raštai 2: Tikriniai vardai*, Roma: Lietuvių katalikų mokslų akademija.

Sinkevičiūtė Daiva 2006 (rec.), Zigmas Zinkevičius, Krikščionybės ištakos Lietuvoje: Rytų krikščionybė vardyno duomenimis, 2005, *Baltistica* 41(1), 138–145.

Sinkevičiūtė Daiva 2007, Apie lietuvių asmenvardžių su kamienais žyg- ir žy-m- raidą, *Baltistica* 42(1), 117–131.

Skardžius Pranas 1998, *Rinktiniai raštai 4*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Smoczyński Wojciech 2001, Les noms de famille polonais d'origine lituanienne, In: Idem, *Język litewski w perspektywie porównawczej*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 461–468.

Trautmann Reinhold 1925, *Die altpreußischen Personennamen*, Göttingen.

Zinkevičius Zigmas 1966, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Zinkevičius Zigmas 1977, *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius Zigmas 2005, *Krikščionybės ištakos Lietuvoje: Rytų krikščionybė vardyno duomenimis*, Vilnius: Katalikų akademijos I-kl.

Daiva SINKEVIČIŪTĖ

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lietuva

[*daiva.sinkeviciute@flf.vu.lt*]